

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М., канд. іст. наук;
Дегтярьов С. І., д-р іст. наук;
Король С. М., канд. політ. наук;
Куліш А. М., д-р юрид. наук;
Лобко Н. В., канд. іст. наук;
Нестеренко В. А., канд. іст. наук;
Піскун В. М., д-р іст. наук;
Семенов В. М., канд. наук з держ. упр.;
Сухонос В. В., д-р. юрид. наук.

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
Навчально-наукового інституту права СумДУ
(протокол № 11 від 11.05. 2017 р.)

**Суспільно-політичні процеси на українських землях:
історія, проблеми, перспективи** : матер. IV Всеукр. наук.-
практ. конф. : у 2 част. (Суми, 19 травня 2017 р.) / ред. колегія :
В. М. Власенко, С. І. Дегтярьов та ін. – Суми : Сумський
державний університет, 2017. – Ч. 1. – 100 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 703 від 5 грудня 2016 р.), присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

3. *Винар Л.* Марко Дмитрович Антонович: автобіографічні матеріали // Український історик. – 2005. – № 2-4.
4. *Винар Л.* Олександр Мезько – Оглоблин: земля, предки, родина // Український історик. – 2000. – № 1-3.
5. *Оглоблин О.* Рід: (публікація Л. Винара) // Український історик. – 1994. – № 1 – 3.
6. *Оглоблин О.* Про мій рід: (публікація Л. Винара) // Український історик. – 1995. – № 1-4. – С. 204-208.
7. *Винар Л.* Автобіографічні матеріали Олександра Оглоблина // Український історик. – 1994. – № 1-4.
8. *Винар Л.* Рід і родина Олександра Мезька-Оглоблина. // Український історик. – 2000. – № 1-3.
9. *Полонська-Василенко Н.* Спогади // Український історик. – 1994. – № 1-4. – С. 241-252.

НЕСТЕРЕНКО В. А.

(Сумський державний університет)

ІДЕЙНІ ЗАСАДИ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ПРОПАГАНДИ В УКРАЇНІ*

Пропаганда здавна була невід'ємною частиною війни, оскільки без цього засобу мобілізації людського ресурсу, мотивації задіяних у військових діях людей, досягнення перемоги малоймовірно. У ХХ столітті розвиток технологій і засобів масової інформації дали можливість підняти пропаганду на новий рівень: газети, радіо, кінематограф, телебачення, інтернет і т.д. Особливо цього потребували і потребують режими тоталітарного й авторитарного типу.

* Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження № 0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

Широко відомі основи расистської ідеології нацистів, в якій слов'янським народам відводилася роль «недолюдей» (нім. *Untermensch*). Нацистська верхівка, в процесі підготовки нападу на СРСР, незважаючи на впевненість в силі вермахту, все ж усвідомлювала людський потенціал противника. Тому афішувати своє ставлення до численних народів, що населяли Радянський Союз, нацисти не збиралися.

Ідейним натхненником і розробником основ німецької окупаційної політики в СРСР став ідеолог нацистської партії Альфред Розенберг (походив з прибалтійських німців, здобув освіту в Російській імперії). Його вважали знавцем «східного простору». У своїх пропозиціях, в квітні-травні 1941 р., він використовував класичний принцип «розділяй і володарюй». У політичному плані СРСР був багатонаціональною країною і, на його думку, тримався на силі каральних органів. У національних окраїнах, особливо в країнах Балтії і Західній Україні, відчувалося невдоволення. Він пропонував розділити територію Радянського Союзу на національно-географічні одиниці з метою ослаблення Великої Росії. Щодо України пропонувалося підтримувати прагнення до національної незалежності, аж до потенційного створення власної державності, власне в Україні, або в формі Чорноморського союзу, куди б, крім України, повинні були увійти Донська область і Кавказ.

Пізніше 20 червня 1941 р., виступаючи у вузькому колі німецьких керівників, він сказав, що в Україні всюди російський вплив, тому перед Німеччиною стоїть завдання – забезпечити свободу українському народові. При цьому передбачалося розвивати національну самосвідомість українців шляхом підтримки в їх пам'яті культу гетьманів Хмельницького, Сагайдачного, Мазепи, розвитку української мови, видання творів українських класиків, заснування в Києві університету і створення політичного руху за прикладом Вільного українського козацтва: «Є ж різниця – наполягав доповідач, –

отримаємо ми через кілька років сорок мільйонів чоловік, які будуть з нами добровільно співпрацювати, або будемо змушені ставити за кожним селянином солдата» [1, с. 114].

Інші керівники Німеччини, Г. Гіммлер і Г. Герінг, не поділяли підходів А. Розенберга. Але вирішальною стала позиція А. Гітлера, яку він озвучив на нараді 16 липня 1941 р. Він відкинув пропозиції ідеолога партії і підтримав позицію Г. Герінга, який сказав, що потрібно спочатку забезпечити вермахт і Німеччину продовольством, а все «інше» потрібно відкласти на потім. Єдине, що дозволив Гітлер, – це відкрити на окупованих територіях газети, щоб краще впливати на населення. Однак А. Розенберг отримав пост міністра східних окупованих областей і міг впливати на ситуацію.

На етапі розробки планів нападу на СРСР було вирішено відмовитися від єдиної системи управління окупованими територіями. Вважалося, що військові не здатні ефективно реалізовувати політичну лінію. Тому тил вермахту обмежувався двохсотмильною зоною, і в процесі захоплення тилові області мали передаватися під управління цивільної адміністрації. 20 серпня 1941 р. створено рейхскомісаріат «Україна». Але блицкриг зазнав краху, просування вермахту було зупинено і цей рейхскомісаріат не досяг запланованих розмірів. Як результат, протягом усього періоду окупації п'ять областей України перебували під військовим управлінням – Чернігівська, Сумська, Харківська, Сталінська (Донецька) і Ворошиловградська (Луганська). Вищим органом влади тут вважався вермахт, на місцях діяли польові і місцеві комендатури. Політичні вказівки вони отримували від міністерства А. Розенберга. Частина військових розділяла його ідеї «поміркованої» політики в Україні [2, с. 175-178].

Ще в 1938 р. А. Гітлер видав директиву про ведення пропаганди під час війни. Вона визначала взаємодію Міністерства пропаганди і Верховного командування вермахту

(ОКВ). З початком війни проти СРСР до цієї роботи було підключено і міністерство А. Розенберга. При цьому в складі Міністерства пропаганди був створений «східний» відділ з підвідділом «Вінета». Він активно співпрацював з Управлінням преси та пропаганди Міністерства східних окупованих територій і відділом пропаганди ОКВ. У зоні ведення бойових дій були створені роти пропаганди. В Україні їх діяльністю керував відділ пропаганди «U» (Україна), створений при штабі командувача оперативним тилowym районом групи армій «Південь». Він забезпечував функціонування і контроль за місцевою пресою, радіомовленням, діяльністю кінотеатрів і т.д. на територіях керованих військовою адміністрацією.

Але в підсумку ідеологічні установки нацизму, в яких слов'янські та інші народи СРСР подавалися як «недолюди», і впевненість в переможному «бліцкригу» не дозволили керівництву Німеччини проводити прагматичну лінію в сфері пропаганди, пропоновану А. Розенбергом. Німецька пропаганда не давала відповіді на головне питання, що цікавило населення окупованих територій, і українців зокрема: що буде завтра з ними, їхніми родинами, їх країною. Незважаючи на деякі успіхи окремих заходів в сфері преси, театру, кіно і т.д., обумовлені багато в чому залученням представників місцевої інтелігенції, в цілому пропаганда окупантів була не достатньо ефективною. Це визнавалося і самими німцями.

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. КМФ-8, оп. 1, спр. 171.

2. *Нестеренко В. А.* Система гітлерівського режиму в Україні (до 65-ї річниці військової окупації УРСР) / В. А. Нестеренко // Українознавство-2006. Календар-щорічник. – К.: Українська видавнича спілка, 2005. – С.175-178.